

## Інтеграційний вибір України: соціальні, економічні, екологічні наслідки (регіональний вимір)

### Передмова

Україна стоїть на порозі свого стратегічного вибору: або Схід, тобто Митний союз (Євразійський економічний союз), де умови диктує Росія, або Захід, тобто Європейський Союз, в якому також є свої правила гри. Питання вибору майбутнього курсу України буде вирішуватися в листопаді у Вільнюсі. Безумовно, перед вищим керівництвом держави стоїть нелегке завдання: в якому фарватері рухатися далі – або сповідувати європейські цінності, людські свободи, долучатися до сучасних стандартів якості життя та економічної діяльності, або й надалі терпіти зухвалий імперський диктат «старшого брата», втішаючись ілюзорними вигодами спільного плентання у хвості економічного поступу. Причому, на сьогодні стало очевидним, що дружні партнерські стосунки з Україною для ідеологів Митного союзу є другорядними, головне – виключно їхні політичні й економічні інтереси. Своєю поведінкою примусу України до дружби Росія усім дала зрозуміти, що за будь-яку ціну хоче керувати Україною, вбачаючи у цьому успіх проекту Митного союзу. В такому плані дуже показовими є публікації у вітчизняних друкованих засобах масової інформації низки російських вчених і політиків (і не лише російських) про те, що без Митного союзу Україна не має майбутнього. Чому ж!? Ми – європейці, і Україна – європейська держава. Наше місце в союзі європейському. В євразійському на чолі з Москвою (СРСП) ми вже були. До чого це призвело – українському народові добре відомо. Хоча там, на Заході, нам буде теж не просто. Змарновані при СРСП десятиліття даватимуться взнаки. Однак приклади наших колишніх партнерів з СРСП та соціалістичного блоку показують перспективність євроінтеграційного курсу, і нам варто ним іти.

Як прихильник європейського вибору України, сподіваюсь, що за такого розвитку подій наша держава не тільки стане на сучасні економічні рейки, а й збереже свою національну ідентичність, ментальність, традиції, звички української нації.

І ще одне: вірю, що прийде той час, коли з Україною буде рахуватися увесь світ. Ми – велика держава, велика нація.

Нижче публікуємо основні положення науково-аналітичної доповіді «Інтеграційний вибір України: соціальні, економічні, екологічні наслідки (регіональний вимір)», підготовленої провідними вченими Інституту. За обсягом вона досить об'ємна, включає також додатки, розрахунки, тому в публікацію включаємо лише її ключові позиції. При цьому хочу звернути також увагу, що доповідь підготовлена в рамках досліджуваної Інститутом проблематики й виконуваних науково-дослідних робіт, тому, закономірно, не окреслює всього спектра інтеграційних питань, до висвітлення яких, сподіваємося, долучатимуться інші інституції та фахівці. Ми ж очікуємо, що думки вчених нашого Інституту також будуть почуті й враховані при доленосному виборі нашої держави.

Директор Інституту регіональних досліджень  
НАН України,  
доктор економічних наук, професор

В. С. Кравців

## **1. ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА<sup>1</sup>**

Екологічні наслідки європейської чи євразійської інтеграції у регіональному вимірі тісно пов'язані із загальнодержавними, оскільки принципи побудови й механізми реалізації екологічної політики в унітарній державі єдині. Тому при оцінці таких наслідків їх варто розглядати в загальнодержавному аспекті, виділяючи окремі регіональні прояви, зумовлені специфікою окремих територій.

Очікувані наслідки західного й східного інтеграційних векторів у контексті екологічної безпеки висвітлені нижче.

### **ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЗА УМОВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

#### **Позитивні наслідки.**

##### *Загальнодержавний аспект:*

- Перехід до сучасних світових стандартів досягнення екологічної безпеки.
- Модернізація економічних відносин природокористування на основі ширшого включення до них негативних екологічних екстерналій.
- Підвищення дієвості нормативно-правового регулювання природокористування й охорони навколишнього природного середовища, очищення інститутів, задіяних до екорегуляторних процесів і функцій, від корупційних чинників.
- Реальне слідування курсу сталого розвитку та «зеленої економіки».
- Значне підвищення рівня екоефективності господарювання та життєдіяльності населення.
- Можливості модернізації податкової системи зі зменшенням податкового навантаження на прибуток підприємств і фонди оплати праці при зростанні ваги екологічних податків.
- Отримання фінансової, технічної допомоги тощо для реалізації європейських принципів досягнення екологічної безпеки. Зокрема, при членстві в ЄС регіони України однозначно підпадуть під дію фінансових інструментів підтримки регіонального розвитку – Структурних фондів (Structural Funds), призначених для розвитку регіонів з відсталою економікою, у яких, зокрема, мають місце фундаментальні зміни у промисловості, та Фонду гарантування (Cohesion Fund), з якого здійснюється фінансування екологічних проектів. А ці фонди акумулюють третину всього бюджету ЄС!

##### *Регіональний аспект:*

- Активізація використання фінансової та технічної допомоги з боку ЄС на реалізацію транскордонних природоохоронних заходів та програм у рамках Європейських інструментів сусідства та партнерства.
- Налагодження широкої співпраці у вирішенні транскордонних регіональних екологічних проблем з сусідськими країнами ЄС, зокрема в напрямку вирішення завдань досягнення чистоти водних артерій, протипаводкового захисту, формування мережі природних заповідних територій та збереження біорізноманіття, зменшення шкідливих емісій в атмосферне повітря, поводження з відходами.

<sup>1</sup> © В. С. Кравців, П. В. Жук, О. І. Гулич, І. А. Колодійчук, В. О. Полюга, 2013.

- Перехід до провідних у світовому вимірі європейських підходів до організації лісгосподарської діяльності, що особливо важливо для збереження і відновлення гірських карпатських лісів.
- Отримання допомоги у використанні європейського досвіду сталого землекористування, в т. ч. щодо гірських територій, розвитку органічного землеробства.
- Запозичення досвіду правового регулювання та організації сталого рекреаційного природокористування (на відміну від країн СНД, у країнах ЄС – зокрема Німеччині, Данії, Швеції, Великобританії відносини у сфері рекреаційного природокористування врегульовані спеціальним законодавством або виділені окремими складовими в загальних законодавчих актах), що має важливе екологічне значення для регіонів інтенсивного розвитку рекреаційної сфери, яким є Карпатський.

**Ризики, загрози.**

*Загальнодержавний аспект:*

- Зниження конкурентоспроможності вітчизняних виробництв, які не відповідають сучасним екологічним стандартам (насамперед, металургія, теплоелектроенергетика, хімічна промисловість).
- Необхідність додаткового відволікання державних фінансів та фінансів недержавного сектору для технічного й технологічного оновлення неекологічних виробництв.
- Зменшення сільськогосподарської продуктивності земель при намаганні витіснити в Україну з інших країн Європи вирощування ґрунтовиснажливих культур.
- Несприйняття вітчизняними екорегуляторними інститутами європейських стандартів діяльності та гальмування процесів досягнення екоефективності.

*Регіональний аспект:*

- Втрата неконкурентних за умов відсутності державного протекціонізму виробництв та імовірність виникнення нових зон екологічного лиха – Червоноградський та Нововолинський вугільні гірничопромислові райони.
- Необхідність вирішення завдань структурної перебудови господарства та розв'язання соціально-економічних проблем (насамперед, створення нових робочих місць у районах екоструктурних трансформацій).

**Негативні наслідки.**

- Прямі негативні наслідки при курсі західної інтеграції у сфері екологічної безпеки не прогножуються; опосередковані пов'язуються з труднощами структурної перебудови економіки при посиленні екологічних вимог, запровадженні жорсткіших європейських екологічних стандартів та збільшенні екологічних податків. Зокрема, при цьому імовірна ситуація, коли розв'язання екологічних проблем, які накопичувалися в результаті діяльності суб'єктів господарювання у сфері гірничодобувної, металургійної, хімічної промисловості, які не зможуть адаптуватися до нових екологічних вимог і стандартів, доведеться взяти на себе державі та регіонам.

## **ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ СХІДНОЇ (ЄВРАЗІЙСЬКОЇ) ІНТЕГРАЦІЇ**

### **Позитивні наслідки.**

#### *Загальнодержавний аспект:*

- Перспективи щодо суттєвих позитивних зрушень у досягненні вищого рівня екологічної безпеки при євразійській інтеграції малоімовірні через засилля великого бізнесу в економіці та політиці країн Митного союзу, превалювання його корпоративних економічних інтересів над суспільними екологічними.
- Механізми спільного досягнення цілей екологічної безпеки у східному інтеграційному об'єднанні не відпрацьовані, що не дозволяє прогнозувати їх можливості та ефективність для України.

### **Ризики, загрози.**

#### *Загальнодержавний аспект:*

- Консервація існуючої екодеструктивної системи господарювання.
- Гальмування процесів впровадження екологічних інновацій – організаційних, регуляторних, технічних, технологічних.
- Подальше відставання в досягненні цілей сталого розвитку.

### **Негативні наслідки.**

#### *Загальнодержавний аспект:*

- Загострення екологічних проблем через низький рівень розвитку екологічної інфраструктури, оновлення основних засобів природоохоронного призначення, що не дозволяє вирішити проблеми з очищення зворотних вод, зменшення шкідливих емісій в атмосферне повітря, поводження з відходами тощо.
- Збереження тенденцій до виснаження запасів природних ресурсів: як відновних – через дисбаланс між їх вилученням із природного середовища та відновленням, так і невідновних – через нераціональне використання й дисбаланс між погашенням запасів у процесі експлуатації родовищ і розвідуванням нових родовищ.

#### *Регіональний аспект:*

- Припинення доступу до європейських інструментів сусідства та партнерства, втрата можливостей вирішення регіональних екологічних проблем з використанням фінансової й технічної допомоги з боку ЄС.
- Загострення міждержавних стосунків через шкідливі екологічні наслідки транскордонного переносу забруднень. Необхідність відшкодувань країнам-сусідам спричинених цим екологічних збитків.

## **Висновки**

1. **Євроінтеграція** України спричинить інституційні зміни у сфері охорони довкілля (законодавчі, організаційні, в галузі стандартизації, еколого-економічного регулювання, планування і фінансування природоохоронних заходів тощо), які відповідатимуть новим світовим досягненням. Звичайно, трансформація природоохоронної політики та механізмів її реалізації, виходячи зі стандартів ЄС, буде болісною, оскільки потребує інституційних змін, фінансових витрат, а також якісно іншого кадрового забезпечення на усіх рівнях управління охороною довкілля. Однак підвищення рівня екологічної безпеки при цьому буде гарантоване.

2. Вирішення проблем, які виникатимуть у зв'язку з екотрансформаційним впливом на структуру економіки України в умовах євроінтеграції, можливе через використання допомоги з боку ЄС, форми та обсяги якої слід обумовлювати при укладенні договорів щодо інтеграції України та Євросоюзу.

3. **Євразійська інтеграція** України заморозить існуючу екодеструктивну систему господарювання та зумовить подальше відставання України у вирішенні завдань підвищення рівня екологічної безпеки.

4. Орієнтування у всіх питаннях, включаючи екобезпеку, на євразійську інтеграцію безперспективне в силу того, що за економічною моделлю її країни-учасниці фактично є вузькопрофільним сировинним додатком світової економіки з відповідно низьким рівнем стійкості. У разі значних негативних для їх економіки змін світової кон'юнктури стосовно експортованої сировини, такі інтеграційні об'єднання приречені на розпад. Приклад – СРСР, РЕВ (Рада Економічної Взаємодопомоги).

## 2. СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНА СФЕРА<sup>2</sup>

Перспективи інтеграційних орієнтирів України в частині розвитку соціально-гуманітарної сфери вимагають вирішення низки проблем, що стосуються:

- 1) деформацій демографічного простору держави, пов'язаних з порушеннями структури та динаміки процесів демовідтворення населення, що склалася в період 1990–2011 рр.;
- 2) денівеляції правового простору держави, яка стала наслідком зниження рівня правової культури населення, довіри до органів державної влади, інших важливих суспільних інституцій, а також обумовлена погіршенням стану соціальної інфраструктури – освіти, культури, харчування, торгівлі, транспорту, зв'язку та ін.;
- 3) дезінтеграції економічного простору держави як наслідку стрімкого падіння рівня зайнятості населення, втрати важелів регулювання організації праці, що позначається на ефективності використання та можливостях розвитку трудового потенціалу економічно активного населення, втрати соціального капіталу;
- 4) деградації соціального простору держави, що відображається в стані соціально-економічної захищеності громадян України, а також трудових мігрантів, які перебувають на території інших держав (зі статусом мігранта, громадянина іншої держави чи без громадянства, біженця тощо);
- 5) декомпозиції інформаційного простору держави, появи інституціональних суперечностей світоглядного, ціннісного, історико-ментального характеру;
- 6) деєфективізації функціонування державного апарату, зниження стратегічного бачення проблем переходу до гармонізації подальшого розвитку країни, формування нової галузевої структури економіки з домінуванням розвитку інформаційних технологій, інших прогресивних видів економічної діяльності.

<sup>2</sup> © У. Я. Садова, В. Я. Бідак, М. М. Біль, О. Т. Риндзак, Р. Т. Теслюк, С. О. Цапок, О. В. Махонюк, І. Є. Бараняк, 2013.

У випадку реалізації декларованих в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС намірів (зокрема, введення безвізового режиму для громадян України та можливість вільного пересування територією ЄС) можна виокремити такі можливі наслідки для якості життя населення України та її регіонів, наведені в табл. 1

Таблиця 1

Західний вектор інтеграції: ймовірні наслідки у сфері якості життя населення України

Позитиви	Негативи
<ul style="list-style-type: none"><li>– підвищення стандартів життя, покращення матеріального становища громадян завдяки відкритості ринків праці;</li><li>– спрощені умови для здобуття освіти за кордоном, що може слугувати інструментом збільшення трудового доходу;</li><li>– комфортніші умови праці та соціальна безпека для легальних українських мігрантів;</li><li>– доступ до розвиненішої соціальної інфраструктури;</li><li>– зближення заробітків і доходів у регіонах походження і призначення мігрантів</li><li>– зменшення безробіття;</li><li>– збільшення міжнародних грошових переказів, які можна спрямувати у розвиток економіки;</li><li>– передача технологій, рееміграція осіб з підвищеною кваліфікацією і знайомство з кращими практиками роботи та управління;</li><li>– сприяння удосконаленню політичних інститутів у країні, здобуття нових цінностей, ідей;</li><li>– зміцнення транскордонного співробітництва, боротьба з нелегальними транзитними мігрантами (зокрема, в Західному регіоні України).</li></ul>	<ul style="list-style-type: none"><li>– потенційна незбалансованість міграційних векторів «Україна–ЄС» та «ЄС–Україна» – висока ймовірність масової еміграції, що тягне за собою цілий комплекс соціальних, економічних та демографічних проблем (напр., зростання кількості розлучень)</li><li>– відтік знань, умінь, досвіду; «вимивання» суспільного інтелекту;</li><li>– недостатність структурних змін в економіці, необхідність примусового пристосування до нових економічних умов;</li><li>– несприйняття частиною суспільства норм і цінностей сучасних європейських спільнот;</li><li>– денационалізація мігрантів – втрата ними національної, культурної, релігійної ідентичності.</li></ul>

Крім того, ряд наслідків реалізації західного вектора інтеграції може трактуватися неоднозначно і нести dvojake змістовне навантаження. До них належать:

- зростання мобільності трудових ресурсів;
- зростання чисельності населення, зміна його національного, релігійного складу, демографічної структури;
- демографічні зміни (оскільки лівову частку мігрантів становлять особи репродуктивного віку, то неодмінно відбувається зміна статеві-вікової структури населення);
- процеси суспільних і культурних змін можуть значно впливати на підприємництво, а також норми поведінки в суспільстві і характер політичних трансформацій;
- зміна способу життя, життєвих орієнтацій, цінностей, формування відповідних установок в родинному оточенні.

Таблиця 2

Ймовірні наслідки реалізації східного вектора інтеграції для якості життя населення України

Позитиви	Негативи
<ul style="list-style-type: none"> <li>– покращення матеріального становища громадян завдяки відкритості ринків праці;</li> <li>– більша соціальна безпека для легальних мігрантів;</li> <li>– збільшення міжнародних грошових переказів, які можна спрямувати у розвиток економіки;</li> <li>– малокваліфіковані мігранти погоджуються виконувати роботи, менш привабливі для місцевих мешканців, дозволяючи їм переходити в інші сектори й на інші роботи;</li> <li>– зменшення безробіття;</li> <li>– зближення заробітків і доходів у регіонах походження і призначення мігрантів.</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>– відкриті кордони з державою, на території якої перманентно виникають військові конфлікти;</li> <li>– відтік знань, умінь, досвіду; «вимивання» суспільного інтелекту;</li> <li>– імміграція призводить до зміни національного складу населення країни і викликає певні культурні та соціальні ризики, можливе зростання проявів ксенофобії;</li> <li>– оскільки мігранти часто можуть влаштуватися на роботу тільки на неформальному ринку праці, їх прибуття має великий вплив на тих місцевих мешканців, які самі працюють у неформальному секторі.</li> </ul>

У разі реалізації декларованих у нормативно-правових актах МС / ЄП намірів можна виокремити такі можливі наслідки для якості життя населення України та її регіонів (табл. 2).

До наслідків реалізації східного вектора інтеграції, що мають неоднозначне трактування, належать такі:

- зростання мобільності трудових ресурсів;
- відміна транспортного і митного контролів;
- зростання чисельності населення, зміна його національного, релігійного складу (зростання поліетнічності та поліконфесійності), демографічної структури внаслідок послаблення контролю над імміграцією.

#### Оцінки та висновки щодо формування торговельно-економічних відносин України з ЄС та МС / ЄП

**Ключові очікувані наслідки** від західного вектора інтеграції України з країнами ЄС та від східного вектора інтеграції з МС / ЄП можна оцінювати як такі, що супроводжуватимуться як позитивами, так і виникненням певних труднощів.

Щодо орієнтації України на асоційоване членство в ЄС, то до найімовірніших **негативів** її реалізації можна віднести такі:

1. Економіка країни буде поставлена перед жорсткішими вимогами щодо реформування та модернізації своєї структури і коректування номенклатури вироблюваної продукції та послуг.
2. Виникнуть складнощі у функціонуванні певних секторів АПК.
3. Зростуть ризики збуту продукції енергозатратних сфер виробництва.

4. Можливе посилення міграційного відтоку носіїв інтелектуального потенціалу.
5. Зростуть тимчасові витрати, пов'язані з адміністративними та правовими змінами.
6. Необхідність дотримання високих стандартів у торговельно-економічних відносинах вимагатиме додаткових видатків від вітчизняного бізнесу.
7. Вільна торгівля країни з ЄС спричинить для українських компаній значне посилення конкуренції, внаслідок якої слабші фірми змушені будуть припинити свою економічну діяльність.
8. Зона вільної торгівлі з ЄС призведе до певних втрат у короткостроковій перспективі, тоді як на середньо- та довгострокові терміни можна очікувати виникнення переваг.

Щодо **позитивних зрушень**, то вони вбачаються такими:

1. Зростатиме престиж країни як органічної складової європейської співдружності.
2. Зросте можливість вільного пересування та трудового найму на ринках праці країн ЄС.
3. Покращиться доступ до прогресивних технологій, кредитів, субсидій, інвестицій.
4. Створяться передумови щодо переведення економіки олігархічного характеру в економіку середнього класу.
5. Зросте рівень реалізації прав людини, стануть сприятливішими умови для розвитку та самореалізації громадян, підвищаться гарантії їхньої безпеки.
6. Буде задіяним механізм прозорого ціноутворення.
7. Зросте контроль за якістю продукції, появою на ринку небезпечних товарів, що передбачатиме задоволення прав громадян на компенсацію у разі придбання товару (послуги) неналежної якості.
8. Знизяться ціни внаслідок доступу до ширшого асортименту продукції й збільшення конкуренції між виробниками та реалізаторами.
9. В результаті покращання інвестиційного клімату в Україні та внаслідок створення сприятливішого регуляторного середовища зростатиме кількість нових робочих місць, що відповідатиме нормам і правилам ЄС.
10. Підвищиться рівень соціальної захищеності працівників.
11. Зростуть стандарти щодо безпеки праці, соціального забезпечення, екологічних вимог.
12. Появляться переваги доступу до зовнішніх ринків для українських товарів, продуктів, послуг; зростуть можливості для експорту; поліпшиться доступ на ринки третіх країн.
13. Покращиться інфраструктура та якість транспортної системи, піднімуться стандарти житлово-комунального господарства, модернізуються системи освіти та охорони здоров'я.
14. З'являться преференції на енергоресурси (що постачаються з РФ за завищеними цінами), зокрема шляхом введення реверсного режиму газопостачання з країн – членів ЄС.
15. Зменшиться дефіцит соціальної мобільності громадян.

Також слід зазначити ключові очікувані наслідки від східного вектора інтеграції (з МС):



**Негативні прояви:**

1. Можуть бути призупинені програми розвитку енергозбереження та альтернативної енергетики.
2. Оскільки економіка інших держав – членів МС є на приблизно однаковому рівні, то очікування на швидкий техніко-технологічний прорив України не видається достатньо надійним.
3. Призупиниться дія основної митної функції – у бюджет держави скоротяться надходження митних платежів з країн МС.
4. Законсервується наявна структура вітчизняної економіки, знизяться темпи розвитку енергозбереження.
5. Зростання обсягів торгівлі не викличе нагальної необхідності впровадження новітніх технологій.
6. Обмін висококваліфікованими фахівцями не буде паритетним, а призводитиме до втрати частки людського потенціалу країни.
7. Посилиться небажаний ідеологічний тиск (у плані мови, історії, релігії, культури), знизиться роль державотворчих тенденцій в Україні.
8. Збережеться домінування однієї країни при вирішенні спільних для всього МС економічних, екологічних, політичних та ін. проблем.
9. Державна інтелектуальна власність змушена буде переходити у спільне користування.
10. Поступово нівелюватиметься націотворчий вектор розвитку країни.

**Позитивні очікування:**

1. Зросте обсяг виходу українських товарів на ринки МС внаслідок пожвавлення внутрішнього обороту в межах ЄСП.
2. Прогнозовано можуть знизитися закупівельні ціни на газ і, відповідно, у розвиток національної економіки можуть бути залучені додатково зекономлені фінансові ресурси.
3. Ці ресурси сприятимуть збільшенню виробництва в основних експортних галузях економіки – хімічній та металургійній промисловості, що є технологічно питомо енергозатратними.
4. Відрегулюються напрямки платіжного й торговельного балансів з країнами МС.
5. Покращаться правові взаємовідносини з Російською Федерацією, будуть усунені штрафні санкції, які виставляються за постачання енергоносіїв.
6. Різко знизиться обсяг нелегальної еміграції з України при збереженні еміграції легальної, що сприятиме деякому зниженню рівня безробіття.
7. Зросте обмін підготовленими фахівцями між Україною та МС.
8. У деяких галузях економіки збільшиться спільне виробництво продукції, що сприятиме певній його модернізації (авіабудування, кораблебудування, ракетобудування та ін.).
9. Легалізація трудової міграції вимагатиме впровадження в країнах-реципієнтах елементів соціального захисту.
10. З'являться додаткові можливості входження на ринки країн МС унаслідок підвищення рівня їх захисту через поширення норм окремих країн на весь ЄСП.
11. З'являться можливості отримання країною додаткових вигод завдяки безмитному входженню на ринки МС, що мають вищий рівень тарифного захисту.

### **3. СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ ТА АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС<sup>3</sup>**

#### **ЗАХІДНИЙ ВЕКТОР ІНТЕГРАЦІЇ**

Європейська інтеграція і членство в Європейському Союзі є стратегічною метою України і найкращим способом реалізації національних інтересів у контексті побудови економічно розвиненої і демократичної держави, зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин.

Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації сільськогосподарства, подолання технологічної відсталості сільських територій, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій в аграрний сектор економіки, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробника сільськогосподарської продукції, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС.

Інтеграція України в ЄС має свої переваги і для України, і для Європейського Союзу. Зокрема, для нашої держави важливого значення набувають як процес послідовного наближення до ЄС, так і стратегічний результат цього процесу – повноправне членство в ЄС.

#### **Позитивні наслідки:**

- зростання продуктивності сільськогосподарства та темпів його технологічної модернізації під впливом конкуренції на єдиному європейському ринку та завдяки спрощенню доступу до новітніх технологій, фінансових ресурсів та інформаційних баз ЄС;
- підвищення якості людського капіталу сільських територій і рівня кваліфікації сільськогосподарських працівників завдяки лібералізації візового режиму та інтеграції вітчизняних трудових ресурсів у єдиний європейський ринок праці;
- створення сприятливішого інвестиційного середовища та збільшення обсягів залучення іноземних інвестицій у пріоритетні та інноваційні сфери агропродовольчого сектора нашої держави;
- зростання обсягів експорту на ринки ЄС, створення передумов для прискореного нарощування торговельного обміну в галузях з підвищеним рівнем наукомісткості й технологічності;
- підвищення якості функціонування регуляторних інститутів у бюджетній, банківській, фінансовій та самоврядній сферах, а також у корпоративному управлінні;
- поліпшення якості продовольчих товарів на внутрішньому ринку України у зв'язку з переходом на європейські стандарти контролю якості сільськогосподарської продукції, створення передумов для нарощування експорту на ринки третіх країн, включаючи держави Митного союзу;
- розширення фінансово-економічної бази розвитку місцевого самоврядування на рівні сільських територіальних громад, що супроводжуватиметься акумулюванням додаткових фінансових ресурсів для розбудови соціальної та комунальної інфраструктури вітчизняного села.

Економічна інтеграція в напрямі ЄС також сприятиме зростанню можливостей для ефективнішого використання фондів регіонального розвитку ЄС з метою усунення економічних диспропорцій, пов'язаних з

<sup>3</sup> © В. В. Борщевський, Ф. А. Важинський, Х. М. Притула, І. М. Куліш, В. Є. Крупін, А. О. Максименко, Ю. Р. Злидник, 2013.

функціонуванням господарських комплексів сільських територій України та країн Єврозони.

Соціальні переваги наближення України до ЄС пов'язані з наявними тут високими рівнями соціальних стандартів і розвитку гуманітарної сфери для жителів села, ефективним захистом прав працівників, розвиненою системою охорони довкілля.

**Ризики:**

До основних ризиків, що можуть виникати у процесі руху України в бік ЄС, можна віднести такі:

- банкрутство частини вітчизняних товаровиробників сільськогосподарської продукції, зумовлене зростанням конкуренції на внутрішньому споживчому ринку;
- посилення моноспеціалізації господарських комплексів сільських територій у низці регіонів України, зокрема в західних областях, через концентрацію сільгоспвиробників на виробництві найбільш рентабельних видів продукції;
- відсутність належно (за нормами ЄС) налагодженої вітчизняної служби контролю за сільськогосподарськими харчовими продуктами та недоліки функціонування митного контролю, через що в Україну може потрапити велика кількість фальсифікованих та шкідливих продуктів;
- введення політичних та економічних санкцій проти України з боку країн Митного союзу, що призведе до збитків частини вітчизняних підприємств, насамперед виробників сиро-молочної продукції.

**Загрози:**

- зростання соціальної напруги на сільських територіях окремих регіонів України, пов'язане з банкрутством частини сільськогосподарських підприємств в умовах посилення міжнародної конкуренції;
- збільшення імпорту продовольчої продукції з країн ЄС в Україну, погіршення сальдо зовнішньої торгівлі України;
- відсутність належно врегульованої проблеми земельної власності, що в умовах інтеграції загрожує переходом українських земельних ресурсів у іноземну власність;
- недоліки вітчизняного нормативно-правового забезпечення та бюрократизація багатьох процесів створюють додаткові бар'єри для виходу українських виробників сільськогосподарської продукції на ринок країн ЄС.

**Негативні наслідки:**

Основним негативним наслідком вибору Україною західного вектора інтеграції стане збільшення обсягів трудової міграції українських сільських мешканців до країн ЄС, що може обернутися зниженням якості трудового потенціалу вітчизняного села.

**СХІДНИЙ ВЕКТОР ІНТЕГРАЦІЇ**

**Позитивні наслідки:**

- збереження традиційних ринків збуту агропромислової продукції України в країнах Митного союзу;
- розвиток торговельних контактів та економічної співпраці з партнерами країн МС, що є важливим фактором активного розвитку вітчизняного агропродовольчого експорту в перспективі;

- потенційна мінімізація економічних та адміністративних перешкод у торгівлі агропромисловою продукцією з країнами МС;
- спрощення процедур, пов'язаних з наданням послуг зарубіжним споживачам на сільських територіях України, а також з наданням послуг на території країн – членів Митного союзу;
- зниження кількості претензій (торговельних війн) до якості вітчизняної продукції сільського господарства та харчової промисловості на ринках країн МС;
- розширення ринків збуту агропромислової продукції без потреби додаткових інвестицій у підвищення її якості та конкурентоспроможності;
- нарощування обсягів експорту агропромислової продукції до країн – членів Митного союзу та здешевлення критично важливих позицій харчового імпорту;
- зниження вартості енергоносіїв, що мало б вплив на усі види економічної діяльності, здійснювані на сільських територіях України;
- спрощення умов працевлаштування для сільського населення України внаслідок нарощування обсягів виробництва та експорту продукції до країн МС.

**Ризики:**

- відсутність гарантій повномасштабної лібералізації міждержавної торгівлі, включно з такими позиціями, як імпорт енергоносіїв чи експорт цукру;
- висока ймовірність типової для країн пострадянського простору декларативності та неефективності інтеграційного об'єднання в контексті лібералізації торговельної співпраці;
- незначний перелік агропромислової продукції, що користується попитом та відсутністю конкуренції у країнах Митного союзу;
- можлива поступова втрата суверенітету внаслідок політико-економічних маніпуляцій і тиску на Україну.

**Загрози:**

- вихід на внутрішній ринок України агропромислової продукції конкурентів з інших країн МС, що володіють більшими інвестиційними можливостями;
- відсутність достатніх стимулів для активного підвищення конкурентоспроможності вітчизняних виробників агропромислової продукції та інших товарів і послуг, місцем походження яких є сільські території;
- втрата можливостей розширення ринків збуту в ЄС внаслідок переорієнтації на країни Митного союзу та відсутності стимулів до нарощування конкурентоспроможності агропромислової продукції на основі її якості.

**Негативні наслідки:**

- невелика кількість країн – членів Митного союзу та постійне скорочення їх частки у зовнішньоторговельному обороті агропромислової продукції України;
- відсутність партнерських відносин та лідерство Російської Федерації у Митному союзі, а також використання цього становища для досягнення власних геополітичних цілей;
- відсутність загальнонаціональної підтримки східного вектора інтеграції з боку сільських мешканців України, а також значна регіональна диференціація вказаної підтримки.

#### 4. ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЦЕСИ<sup>4</sup>

Одним із найважливіших результатів інтеграційних процесів є рух капіталу. Динаміка надходження іноземних інвестицій свідчить про сприятливість бізнес-середовища країни, ефективність державного менеджменту та слугує індикатором для загальної оцінки її соціально-економічного розвитку. Активізація інвестиційних процесів однозначно неможлива без поглиблення інтеграції України у світовий економічний простір. Ця інтеграція, з огляду на ряд історичних, географічних, економічних та суспільно-політичних чинників, має розглядатися у двох векторах: західному (європейський) і східному (євразійський).

##### **ЗАХІДНИЙ ВЕКТОР ІНТЕГРАЦІЇ**

###### **Позитивні наслідки**

###### *Загальнодержавний рівень:*

- підвищення інвестиційної привабливості України та покращення бізнес-клімату внаслідок адаптації вітчизняної нормативно-законодавчої бази до вимог ЄС, зокрема в напрямку спрощення процедур залучення іноземного капіталу і гарантування захисту прав інвесторів;
- зростання обсягів інвестицій із країн ЄС – згідно з прогнозами, надходження в Україну капіталу з ЄС у 2017 р. збільшиться в 1,71 разу, порівняно з 2012 р. Цей позитив підсилюється тим фактом, що частка капіталу з країн ЄС у структурі прямих іноземних інвестицій в Україні у 2012 р. становила 78,9%;
- реалізація масштабних інфраструктурних проектів – від початку налагодження тісної співпраці України з ЄС було реалізовано ряд потужних спільних інвестиційних проектів у напрямку модернізації вітчизняної автотранспортної і залізничної інфраструктури, а також інфраструктури у сфері повітряного транспорту і будівництва високовольтних ліній електропередач. Набуття Україною асоційованого членства в ЄС дасть змогу продовжити цю практику на вищому рівні.

###### *Регіональний рівень:*

- зростання обсягів інвестицій із країн ЄС – згідно з прогнозами до 2017 р., надходження капіталу з країн ЄС у Львівську область зросте в 1,75 разу, порівняно з 2012 р.;
- динамічніший розвиток пріоритетних видів економічної діяльності у регіоні – згідно з прогнозами до 2017 р., надходження капіталу з країн ЄС у фінансову сферу Львівської області зросте в 1,52 разу, порівняно з 2012 р., у промисловість – у 1,36 разу, в операції з нерухомим майном, оренду, інжиніринг та надання послуг – у 1,66 разу, у торгівлю – в 1,39 разу, у сільське господарство – у 1,41 разу;
- активізація діяльності підприємств з іноземними інвестиціями – у Львівській області частка підприємств з інвестиціями із країн ЄС становить 75,39% від їх загальної кількості проти 6,15% підприємств з інвестиціями із країн СНД і 18,46% – з інших країн.

###### **Ризики**

###### *Загальнодержавний рівень:*

- ризик застосування країнами МС запобіжних заходів щодо взаємної торгівлі з Україною – така можливість передбачена ст. 8 Договору

<sup>4</sup> © С. О. Іщук, О. М. Кушнірчук-Ставнича, Л. Й. Ситар, С. М. Ткач, 2013.

про зону вільної торгівлі СНД від 18 жовтня 2011 р. У цій статті зазначається, що країни МС застосовують захисні дії в тому разі, коли імпорт товару з інших країн надходить у таких обсягах, які можуть завдати шкоди (або загрожувати нанесенням шкоди) національній промисловості країн МС. Україна входить до п'ятірки імпортерів РФ, і прогнозовано її частка в імпорті РФ буде зростати й надалі, а тому цей ризик може стати загрозою для вітчизняного експорту в країни МС;

- офшоризація інвестиційного капіталу – за підсумками 2012 р. основним інвестором української економіки був Кіпр. Водночас Кіпр був лідером у залученні вітчизняних інвестицій: на цю країну припадало 89,6% інвестиційного потоку з України, або 5 810,5 млн. дол. США.

#### *Регіональний рівень:*

- відтік інвестиційного капіталу – із Львівської області у 2011 р. вийшло у 25 разів більше інвестицій порівняно з попереднім роком. Основна частина цих коштів (91,9%) була спрямована на Кіпр. На даний час із 18 підприємств Львівської області, в які були залучені найбільші обсяги прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу), шість підприємств припадають саме на Республіку Кіпр.

### **СХІДНИЙ ВЕКТОР ІНТЕГРАЦІЇ**

#### **Позитивні наслідки**

##### *Загальнодержавний рівень:*

- зростання інвестицій в українську економіку – згідно з прогнозами, надходження в Україну капіталу з країн СНД у 2017 р. зростуть в 1,98 разу (оптимістичний прогноз), порівняно з 2012 р.;
- зростання обсягів експорту товарів та послуг з України в країни СНД – згідно з прогнозами, обсяг експорту товарів з України до країн СНД у 2017 р. зросте в 1,82 разу, порівняно з 2012 р., а експорту послуг – у 1,58 разу;
- розширення можливостей виходу українських товаровиробників на ринок країн МС – інтеграція в ЄСП дає можливість скасування заходів щодо обмеження українських товарів і виходу на внутрішні ринки країн цього об'єднання (згідно з базовим принципом функціонування ЄСП).

#### **Ризики і загрози**

##### *Загальнодержавний рівень:*

- загроза зниження рівня інвестиційної привабливості України внаслідок приєднання до групи країн, що характеризуються незадовільним бізнес-кліматом;
- ризик відсутності позитивних змін у динаміці інвестицій між Україною і країнами МС – сценарій «м'якої інтеграції» (як найбільш імовірний) України до МС характеризуватиметься поступовістю інтеграції і тому буде майже нейтральним щодо обсягів сукупного капіталу, оскільки поточних інвестицій вистачатиме для забезпечення обігу товарів і послуг в обмеженому внутрішньому ринку РФ, Білорусі і Казахстану;
- ризик відсутності позитивних змін у динаміці взаємного товарообігу між Україною і країнами МС: за роки існування МС частки взаємного товарообігу країн-учасниць не змінилися і перебувають на рівні 2005 р.

Водночас загальна частка РФ, Білорусі і Казахстану у світовому ВВП станом на кінець 2011 р. становила лише 3,71%;

- загроза зростання темпів експансії російського капіталу, що стимулюватиметься самим фактом вступу України до МС і може мати політичні наслідки – починаючи з 2005 р., відбувалось поглинання українських активів російським капіталом у таких ключових сферах, як телекомунікації, фінансовий сектор, гірничо-металургійний комплекс, суднобудування, енергомашинобудування, транспортний комплекс;
- ризик зниження привабливості української сфери послуг для інвесторів з інших країн у разі, якщо МС прийме обмеження на доступ до ринку послуг, які діють у РФ (на даний момент деякі сектори сфери послуг РФ мають закритий доступ для іноземних компаній).

#### *Регіональний рівень:*

- загроза скорочення інвестицій із країн ЄС – найбільшим негативом це буде для областей Карпатського регіону, оскільки саме інвестиції з ЄС становлять «левоу» частку прямих іноземних інвестицій, вкладених в економіку областей цього регіону: 90,2% у Львівській області, 87,3% – в Івано-Франківській, 84,6% – у Чернівецькій, 70,9% – у Закарпатській областях (станом на 1 січня 2013 р.);
- ризик сповільнення розвитку економіки регіону: пріоритетами при вкладанні капіталу для російських інвесторів в Україні є фінансова сфера і переробна промисловість. Натомість у фінансову сферу Львівської області станом на 01.04.2013 р. не надходило інвестицій із країн СНД, а в промисловості частка цих інвестицій (від загального обсягу прямих іноземних інвестицій в області) є незначною – 1,05%. В інших видах економічної діяльності регіону частка інвестицій із СНД становить менше 1%. Також у Львівській області функціонує лише 85 підприємств з інвестиціями із країн СНД, що становить лише 6,15% від загальної кількості підприємств з іноземним капіталом у цьому регіоні.

#### **Негативні наслідки**

##### *Загальнодержавний рівень:*

- обмеження прав України у сфері регулювання ринку: за правилами МС, мито і ПДВ на усі імпортовані товари (які стягуються на зовнішньому кордоні МС) централізовано акумулюються і розподіляються між країнами МС у наперед визначеній пропорції, в якій найбільшу квоту (понад 2/3) має РФ. Оскільки розмір затверджених квот є незмінним протягом тривалого періоду, Україна не буде мати впливу на формування власних бюджетних надходжень від імпорту, а також втратить самостійність у сфері регулювання ринків;
- підвищення митних тарифів в Україні: чинний на сьогодні середній митний тариф в Україні майже вдвічі нижчий від тарифу МС. Відтак збільшення цього тарифу зумовить підвищення вартості імпортованих товарів, а відтак і зростання цін на інвестиційну продукцію та товари тривалого вжитку в Україні. Окрім того, запровадження нових митних тарифів суперечить умовам входження України до СОТ і може призвести до втрати ринків країн – членів цієї організації;

- обмеження доступу до інвестиційних програм та фінансових ресурсів ЄС: більшість інвестиційних програм, які фінансуються ЄС, були започатковані з метою підтримки євроінтеграційного курсу України. Відтак інвестори з країн ЄС, очікуючи рішення України щодо вибору зовнішньополітичного вектора, згортають багато інвестиційних проєктів, реалізація яких планувалася раніше. Натомість країни МС не пропонують Україні жодних інвестиційних програм.

## **5. ФІНАНСОВИЙ СЕКТОР<sup>5</sup>**

Приєднуючись до будь-якого з інтеграційних утворень, фінансова система, як і будь-яка галузь економіки країни, відчує на собі наслідки таких рішень. Інтеграційні очікування обумовлюють підвищений інтерес до вироблення спільних засад функціонування та захисту фінансового сектору, з іншого – передбачає наявність низки позитивних та негативних ефектів від інтегрування.

### **БАНКІВСЬКА СИСТЕМА**

#### **Західний вектор інтеграції**

Банківська система України може отримати низку переваг за умови інтегрування в європейській фінансовий простір:

- отримання ширшого доступу до інвестиційних ресурсів західних інвесторів;
- розширення доступу до кредитних ресурсів населенню та суб'єктам реальної економіки;
- впровадження нових стандартів корпоративного управління та обслуговування клієнтів;
- формування прозорих, якісних та позбавлених корупції схем діяльності банківських установ, відносин між банківською установою та споживачем банківських послуг;
- впровадження нових банківських продуктів та технологій ведення банківської діяльності;
- зниження рівня кредитних ризиків, притаманних банківській діяльності;
- зниження вартості банківських ресурсів для вітчизняної економіки та населення країни;
- забезпечення достатнього рівня капіталізації вітчизняних банків;
- підвищення рівня конкурентоспроможності української банківської системи тощо;
- інтеграція банківської системи призведе до пожвавлення оптимізаційних тенденцій в роботі банківських установ та зміни політики обслуговування клієнтів через впровадження новітніх банківських технологій обслуговування;
- процеси лібералізації руху капіталів дозволять збільшити потоки інвестицій в країну, забезпечать ліквідність, зниження вартості капіталу та стимулювання інвестиційної діяльності, збільшення довіри до

<sup>5</sup> *І. З. Сторонянська, М. А. Козоріз, С. А. Давимука, Г. В. Возняк, Л. Я. Бенюк, І. С. Музика, Л. В. Ключник, 2013.*



країни, сприятимуть реформам фінансового сектора та розширенню фінансового ринку тощо.

До основних негативних наслідків інтеграції банківської системи України в європейський фінансовий простір слід віднести:

1. Зростання частки іноземного банківського капіталу в банківській системі України, наслідком чого може стати:

- втрата контролю вітчизняних інвесторів над банківською системою, що може призвести до зміни напряму рушу грошових потоків від вітчизняних підприємств до підприємств із іноземним капіталом;
- вітчизняні банківські установи можуть зазнати руйнівного удару з боку більш конкурентоздатних іноземних банків, які можуть дозволити собі та запропонувати якісніші й дешевші банківські продукти та послуги;
- зниження стабільності діяльності банківської системи країни через зміну пріоритетів та умов кредитування як суб'єктів господарювання, так і населення;
- загострення процесів перерозподілу та перетікання капіталів. Залучаючи фінансові ресурси в Україні, іноземні банківські установи будуть спрямовувати їх на розвиток власної економіки та виводити з країни отримані прибутки, а це, безумовно, вплине на посилення залежності від західного фінансування, що в разі ускладнень на світових фінансових ринках може обернутися негативними наслідками для великих компаній-позичальників.

2. Загострення ризиків, пов'язаних з лібералізацією руху капіталів (прямі іноземні інвестиції, портфельні інвестиції, кредити і міждержавне кредитування), що може проявитися втратою незалежності економічної політики в разі встановлення міжнародними фінансовими організаціями інших цілей політики в обмін на фінансову допомогу, набуттям додаткової вразливості фінансової системи країни до зовнішніх шоків у разі відтоку руху капіталу; можливий неадекватний розподіл кредитів, якщо регулювання внутрішніх фінансових ринків є неефективним або існують торгові бар'єри.

3. Окремо слід зазначити загрозу суттєвого зростання ризиків вітчизняних банків через відсутність досвіду управління кредитними ризиками та швидке розширення кредитування.

4. Із ризиками лібералізації руху капіталу прямо пов'язана сукупність ризиків у сфері дерегулювання міжнародної торгівлі фінансовими послугами, що може спричинити:

- зменшення важелів впливу на ринок фінансових послуг українськими регуляторними органами;
- недоотримання податкових платежів до бюджету, оскільки сплата податків філіями іноземних фінансових установ відбувається у країнах перебування материнських структур.

5. Ризики, пов'язані з вимогами Базельських угод. Безперечно, що дотримання українською банківською системою вимог та правил оцінки достатності капіталу інвестори та міжнародні рейтингові агенції розглядають переважно як беззаперечний позитив та свідчення розвитку банківської системи. Однак вітчизняні дослідники перелічують цілий ряд негативних наслідків, яких може зазнати Україна:

- економічні цикли стають відчутнішими;
- наростає проциклічний характер правил Базеля;
- загроза концентрації кредитних ризиків в одному секторі економіки;
- висока вартість процесів введення правил Базеля в банківських установах;
- підвищення рівня конкуренції та збільшення ризиків переходу до інших фінансових інститутів;
- загроза зростання відсоткових ставок за активними операціями комерційних банків через переоцінку стану позичальника;
- загроза надконцентрації банківського кредитування позичальників лише з високим рейтингом;
- нарощення стимулів для вилучення з балансу інструментів з низьким ризиком і збереження інструментів з високим ризиком через складність розрізнити комерційні кредити із різним рівнем ризику.

6. Ризики валютної інтеграції, які виникнуть на тлі Маастріхтських домовленостей у разі приєднання України до Європейського Союзу.

### **Східний вектор інтеграції**

До основних *загроз* у банківській сфері в разі вступу України до Митного союзу слід віднести:

- загрози зростання розривів між країнами – учасницями інтеграційного об'єднання за рівнем економічного розвитку, що призведе до перетоку фінансових ресурсів з України до потужніших країн, зокрема до Російської Федерації; погіршення якості життя населення та, як наслідок, зменшення ресурсної бази комерційних банків. Це відповідає проявам так званого «ефекту розходження», коли, будучи нерівними за економічними можливостями, країни, інтегруючись, починають віддалятися між собою за рівнем економічного розвитку;
- загрози зниження стабільності діяльності банківської системи країни через зміну пріоритетів та умов кредитування як суб'єктів господарювання, так і населення;
- загрози експансії конкурентоздатних іноземних банків, що можуть дозволити собі та запропонувати якісніші й дешевші банківські продукти та послуги;
- загрози, пов'язані із запровадженням російського рубля як єдиної валюти;
- проблеми узгодження банківського законодавства України із нормативно-правовою базою, що регулює банківську діяльність в країнах – учасницях Митного союзу тощо.

Проте інтеграція України з Митним союзом відкриє доступ до додаткових фінансових ресурсів, сприятиме ширшому доступу населення та суб'єктів реальної економіки до інвестиційних та кредитних ресурсів.

Разом з тим, реалії сьогодення дозволяють констатувати, що банківська система Російської Федерації та інших країн – членів Митного союзу перебуває в стані приєднання до умов, які висуваються Базельськими угодами (що формують засади інтегрування банківських систем країн ЄС),

адаптуючи, як і інші країни, їх з урахуванням особливостей національної банківської системи.

Виходячи з цього, напрашується однозначний висновок: у банківській сфері інтеграційний вектор України та країн – учасниць Митного союзу є однонаправленим та спрямованим у бік Європейського Союзу.

## СИСТЕМА ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

### ЗАХІДНИЙ ВЕКТОР ІНТЕГРАЦІЇ

**До найвагоміших позитивних результатів слід віднести:**

- підвищення ефективності управління публічними фінансами завдяки проведенню реформ у сфері бюджетної політики, внутрішнього контролю та аудиту, державної допомоги та державних закупівель, де очікується значне наближення українського законодавства до ЄС;
- відповідно до маастрихтських критеріїв обов'язковою вимогою є скорочення дефіциту державного бюджету до трьох відсотків, зменшення обсягу державного боргу, відповідність прогнозу економічного розвитку країни реальному стану державних фінансів;
- нарощення фінансової спроможності регіонів та територіальних громад за умови дотримання основних принципів побудови місцевої фіскальної політики, визначених у рекомендаціях Ради Європи щодо виконання Європейської хартії місцевого самоврядування;
- децентралізація фінансової системи держави та удосконалення адміністративно-територіального устрою України з урахуванням досвіду та вимог країн ЄС (зокрема, проведенням адміністративно-територіальної реформи);
- збільшення додаткових доходів до державного бюджету завдяки активізації економічної діяльності в країні (за умови подолання та виходу з фінансово-економічної кризи, яка охопила еврозону, та переходу до суттєвого зростання темпів розвитку усіх країн ЄС).

**Серед загроз та ризиків варто виділити наступні:**

- безумовне збільшення додаткових витрат із державного бюджету, обумовлених необхідністю швидкої імплементації реформ у багатьох соціально-економічних сферах, які вимагаються ЄС від України;
- окрім цього, витрати бюджету мусять спрямовуватись і на пом'якшення наслідків створення Зони вільної торгівлі з ЄС, у першу чергу – на проведення активної політики на ринку праці, необхідної для пом'якшення процесу пристосування економіки країни до нових умов;
- поглиблення диспропорцій економічного та соціального розвитку окремих регіонів та територій в разі скорочення субвенцій у межах політики регіонального розвитку (що передбачено бюджетною реформою);
- сукупність загроз несе реалізація адміністративно-територіальної реформи в Україні, серед яких: ризики для бюджетної системи країни (зокрема, зрив фінансування повноважень органів місцевого самоврядування), ризики, пов'язані з необхідністю перегляду меж адміністративно-територіальних одиниць; ризики зниження якості місцевого управління та легітимності прийнятих рішень, які обумовлені досить низьким загальним рівнем компетентності службовців місцевого самоврядування.

## **Східний вектор інтеграції**

### *Позитивні наслідки:*

- відсутність вимог щодо обов'язкової реалізації бюджетної реформи в країні, що не спричинить формування додаткових ризиків та втрат для бюджету;
- у разі приєднання України до Митного союзу передбачається зниження ціни на газ, що дозволить економіці України отримати додаткові кошти від зменшення витрат та збільшення виробництва у головних експортних галузях – хімії та металургії. Як наслідок – покращиться платіжний і торговельний баланс, а відтак, знизиться девальваційний тиск на курс гривні;
- зниження цін на енергоносії у короткостроковій перспективі дозволить отримати суттєву економію у витратах комунального сектора та бюджету на тлі відтермінування модернізаційних реформ у житлово-комунальному секторі;
- можливість виходу на ринки держзакупівель Росії, Казахстану та Білорусі, які оцінюються в 150–200 млрд. дол. США на рік;
- можливість отримати порівняно недорогі російські фінансові ресурси для сплати державного боргу України, що зменшить тиск на державний бюджет у короткостроковій перспективі.

Таким чином, варто зазначити, що приєднання до Митного союзу може дати Україні відчутний (але короткотерміновий зиск), тоді як подальше просування в європейському напрямку матиме менше короткотермінових переваг.

Поряд з цим, повна інтеграція в Митний союз несе й низку потенційних загроз у сфері державних фінансів:

- зменшення надходжень до державного бюджету України внаслідок незастосування імпортного мита до товарів із країн – членів союзу (сьогодні основним джерелом надходжень коштів до державного бюджету є імпортне мито, яке стягується з товарів, ввезених із пострадянських країн);
- зменшення надходжень до державного бюджету через витіснення національного виробника з деяких секторів внутрішнього ринку та згортання вітчизняних виробництв;
- приєднання до Митного союзу та запровадження відповідних митних тарифів створюватиме конфлікти з країнами СОТ і може призвести до відповідних економічних та фінансових санкцій, які ляжуть додатковим тягарем на державний бюджет.

## **6. ПРОМИСЛОВІСТЬ<sup>6</sup>**

### **Західний вектор інтеграції**

#### **Переваги:**

- Внаслідок адаптації та гармонізації нормативно-правової бази до європейських стандартів відбудеться підвищення якості регулятивних інститутів у бюджетній, банківській, фінансовій сферах

<sup>6</sup> С. Л. Шульц, С. Й. Вовканич, М. В. Максимчук, О. М. Луцків, І. Б. Назаркевич, М. С. Габрель, М. О. Гусева, 2013.

та корпоративному управлінні. Удосконалення законодавства із захисту прав інтелектуальної власності; прийняття європейських стандартів щодо екологізації промислових товарів. Удосконалення законодавства дасть можливість промисловості скористатися з вигод об'єднаного ринку, і гарантуватиме, що тягар регулювання не буде перевищувати необхідного рівня. Існують специфічні вимоги й характеристики окремих секторів, кожний з яких вимагає індивідуального підходу. Наприклад, багато видів продукції таких галузей, як фармацевтична, хімічна, автомобільна, підпадають під специфічні форми регулювання, пов'язані із властивими ним особливостями.

– Розширення ринків збуту і полегшення доступу на них через лібералізацію торгівлі з ЄС, передусім для металургії, харчової та текстильної промисловості, альтернативної енергетики (збільшення експорту). Зокрема, запровадження поглибленої зони вільної торгівлі позитивно позначиться на таких секторах, як сільське, рибне та лісове господарство, текстильна та шкіряна промисловість, багато секторів послуг. Менш позитивний ефект відчують такі сектори, як металургія, машинобудування, транспорт, вугільна та хімічна промисловість, що буде пов'язано з перерозподілом факторів виробництва в економіці. Для зменшення втрат харчової промисловості Україні буде необхідно домагатися асиметрії зниження ввізних мит. Загалом започаткування поглибленої та всеохоплюючої ЗВТ з ЄС надасть доступ до більшого (500 млн. споживачів в ЄС проти 170 млн. у Митному союзі) та передбачуванішого ринку зі значно вищою купівельною спроможністю споживачів.

– Поглиблення інтеграції промисловості України та ЄС через більшу мобільність ресурсів, зниження витрат виробництва, зменшення податкових та митних бар'єрів. Зона вільної торгівлі з Україною призведе до того, що в ряді країн ЄС низка виробничих галузей зазнає вразливого конкурентного впливу з боку українських підприємств. До таких галузей належать, зокрема, чорна металургія (за рахунок високої енергомосткості) та виробництво алюмінію (за рахунок високого рівня споживання електроенергії та, як наслідок, високого обсягу непрямих викидів). З одного боку, це може розглядатися як додаткове підтвердження ймовірності впровадження відповідних захисних заходів із боку ЄС. З іншого – унаслідок посилення контролю за викидами європейськими підприємствами можливим є і прояв позитивних тенденцій розвитку торговельних й інвестиційних відносин із ЄС. Крім цього, прогнозується переміщення виробництва сталі в Україну за умови підвищення ефективності виробництва; як аргумент на користь цього, відзначено значний обсяг виділених Україні прав на промислові викиди згідно з Кіотським протоколом. Виробництво цементного клінкеру, найбільш енергомостку стадію цементного виробництва, також відзначають аналітики як таке, що має потенціал для передислокації поза межі Європейського Союзу, проте сьогодні Україна не володіє значними експортними потужностями в цементному виробництві. Посилення інтеграційних процесів також сприяло б поширенню прогресивної практики в розвитку альтернативної енергетики.

– Покращення доступу до фінансування (рамкові програми, інвестиції, гранти ЄС, державні закупівлі). Важливою рисою інтеграційної

привабливості ЄС є вирівнювання та підтримка економічного і соціального розвитку країн, прийнятих в євроспільноту. Ця політика реалізується в ЄС уже понад 40 років через економічні, бюджетні, інвестиційні механізми, різні програми і проекти ефективної підтримки країн з нижчим рівнем розвитку. Крім цього, витрати економічної реструктуризації, пов'язаної із створенням Зони вільної торгівлі з Україною, включені до нових Рамкових програм відповідних Фондів.

– Створення передумов для прискороного зростання взаємообміну в галузях з підвищеним рівнем науки та техноємності, збільшення притоку інвестицій і передачі новітніх технологій на промислові підприємства.

– Безмитний експорт з України в ЄС промислової продукції; збереження квот на експорт з України в ЄС; спеціальні режими щодо ввезення в Україну з ЄС автомобілів та вживаного одягу; поступове збільшення квот на експорт з України до ЄС окремих видів промислової продукції.

– Пожвавлення виробництва в окремих експортно-орієнтованих промислових секторах економіки (текстильне виробництво, металургія), на які зараз поширюється обмеження на експорт; зменшення втрат українських експортерів від дискримінаційних заходів.

– Запровадження інститутів ринкового регулювання ЄС має призвести до певного скорочення обсягів контрабандних торгових операцій та інших форм тіньових операцій, що матиме позитивний вплив на державний бюджет України.

– Створення (модернізація) відповідної інфраструктури у сфері торгівлі промисловими товарами; усунення технічних бар'єрів у сфері торгівлі продукцією машинобудівного сектору виробництва (сільськогосподарських та лісогосподарських машин); прийняття технічного регламенту щодо маркування харчових продуктів.

– Створення умов для співпраці промислових підприємств на європейському векторі у контексті інноваційної політики держави.

– Доступ на ринок ЄС промислової продукції підприємств з іноземним капіталом (країн ЄС), збільшення інвестицій та впровадження нових технологічних процесів у їх виробництво.

– Можливість використання коштів фондів регіонального розвитку ЄС для фінансування промислових проектів та міжнародних програм в цій сфері.

– Швидка адаптація промислових підприємств, в яких виготовлення готової продукції відбувається на основі давальницької сировини, оскільки їхній виробничий процес уже пристосований до випуску продукції європейської якості.

– Зниження комерційних ризиків для інвесторів внаслідок встановлення стабільного режиму торгівлі з країнами ЄС та зменшення рівня тінзації експортно-імпортних операцій.

– Зниження митних ставок на транзит промислових товарів територією країн – членів ЄС.

– Розширення доступу на ринки третіх країн через гармонізацію стандартів з ЄС; поліпшаться умови доступу українських експортерів на окремі товарні ринки нових членів ЄС внаслідок переважного зниження рівня тарифного захисту і підвищення рівня конкурентного середовища.

В свою чергу, євроінтеграційний вектор для України включає також і певні ризики і загрози. Основними з них є такі:

– Втрати частини внутрішнього ринку вітчизняними виробниками через високу енергомісткість та низьку технологічну конкурентоспроможність, особливо в сфері машинобудування. Експорт української продукції в ЄС – це в основному метали та вироби з них, а також залізна руда, насіння і ліс. Це доволі специфічний, сировинний, експорт, який є досить ризикованим. Водночас з ЄС імпорт є більш диверсифікованим, включає машини й транспортне обладнання, продукцію хімічної промисловості та інші промислові товари. Крім цього, продуктивність праці в єврозоні у 4 рази вища, ніж в Україні [OECD, IMF, World Bank, 2012]. Також середній рівень енергоефективності економіки в ЄС вищий у 4 рази, ніж в Україні [BP Statistical Review of World Energy, 2012 p.].

Для вітчизняних галузей, особливо високотехнологічних, без потужних інвестицій та державної підтримки ймовірність негативних ефектів є досить великою. Наслідки створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС для кожного окремого сектора залежать від багатьох факторів, в першу чергу – від структури виробництва цього сектора, а також від вихідного рівня його захищеності. Тому питання про розвиток внутрішнього ринку на основі позитивних структурних змін від євроінтеграції є ще доволі суперечливим.

– Обмеження можливостей для розширення присутності українських підприємств на європейських ринках через квотування обсягів імпорту в ЄС, особливо це стосується аграрного сектору, а також через широку державну підтримку своїх підприємств країнами ЄС.

На відміну від підприємств країн ЄС вітчизняні суб'єкти господарювання не можуть похвалитися широким набором заходів державної підтримки, а експортерам зерна навіть ПДВ не повертають. Водночас компліментарна підтримка галузей промисловості в ЄС має складний, поліструктурний характер, який доволі важко ідентифікувати на офіційному рівні, адже створення конкурентних переваг для окремих компаній блокується низкою інструментів конкурентного права Євросоюзу.

У порівнянні з українськими виробниками, підприємства країн – членів ЄС користуються широким набором державної підтримки, що підвищує їх рівень конкурентоспроможності. Зокрема, заходи ЄС щодо підтримки своїх підприємств складаються з таких дій: субсидювання окремих галузей промислового виробництва та місцевого розвитку через відповідні фонди підтримки, що дозволяє уникати надмірних витрат споживачів; проведення єдиної торговельної політики; активне відстоювання Європейською Комісією позицій європейських компаній на глобальних ринках; використання фінансових можливостей Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського Соціального фонду та Європейського фонду Згуртування, опосередкований вплив яких дозволяє зменшити невиробничі витрати ТНК; розвиток інноваційних моделей та міжнародної наукової кооперації в межах численних програм та ініціатив ЄС.

– Недостатність євроінтеграційних можливостей для проведення повномасштабних структурних змін у вітчизняній економіці.

Український бізнес потребує атестації своєї продукції відповідно до європейських стандартів. Якщо наш товаровиробник захоче працювати на

ринку ЄС, він звертатиметься до агентства, а його фахівці надаватимуть чи не надаватимуть атестату якості.

Найбільша проблема – незалежність різних регуляторних відомств. Чи може українське відомство без застережень визнавати європейську сертифікацію і навпаки?

Отримати євросертифікат багатьом українським виробникам буде складно. На заводі – застарілі обладнання і технології виробництва, високий рівень тіньового виробництва тощо. Разом з тим, обсяги виробництва у тіньовому секторі перешкоджають розвиткові легального бізнесу.

– Спрощені показники вигод чи втрат для національного ВВП від імплементації Угоди про асоціацію з ЄС не враховують середньострокової економічної динаміки та перспектив розвитку ринків (насамперед зовнішніх, від яких залежать вітчизняні базові експортоорієнтовані галузі).

Майбутнє промисловості України – це не відомчі питання організації роботи галузей, це аспекти функціонування ринків, на яких обертається продукція українських підприємств та їх субститутів, ринків праці, розвитку суміжних галузей (наприклад, енергетики й металургії), захисту навколишнього середовища. Проте наразі реальних і зрозумілих внутрішніх реформ, спрямованих на поглиблення євроінтеграції та отримання від цього максимального ефекту, не спостерігається. Крім того, в безлічі галузей або секторів економіки, намагання відповідати праву Співтовариства, особливо щодо законодавства з питань охорони навколишнього середовища, може у найближчій перспективі мати негативні наслідки для структури витрат підприємництва, хоча перехідні періоди повинні полегшити цю проблему.

– Прогнозне очікування економічного зростання від євроінтеграційних процесів стосується лише окремих регіонів, причому найпотужніших за рівнем економічного розвитку в країні.

Найбільше економічне зростання внаслідок євроінтеграції очікується в центральних і південно-східних областях України, передусім за рахунок металургії та харчової промисловості; найбільший приплив інвестицій очікується в Київську, Дніпропетровську, Запорізьку, Донецьку, Харківську та Львівську області як регіони з високим ступенем інноваційної активності у промисловості та доступом до технологій. Водночас в інших регіонах наслідки від євроінтеграції є недосліджені.

Крім того, такі прогнози, як правило, спираються лише на аналіз динаміки прибутків / збитків виробників та надавачів послуг, тоді як найбільшим бенефіціаром Угоди про асоціацію з ЄС (УА) виступають широкі верстви українських споживачів, що отримують внаслідок запровадження УА доступ до кращих товарів / послуг за нижчу ціну.

– Перехід на стандарти ЄС, які є більш жорсткими й можуть призвести до витіснення з ринку національних промислових виробників; обмеження промислових товарів на європейські ринки під приводом їх невідповідності європейським стандартам і сертифікатам;

– Поступове скасування вивізних мит в Україні на експорт насіння соняшнику, брухту кольорових металів та шкір.

– Втрати частини внутрішнього ринку вітчизняними виробниками через високу енергомісткість та низьку технологічну конкурентоспроможність, особливо у сфері машинобудування.



– Послаблення захисту вітчизняних товаровиробників через вільний доступ європейських компаній до державних закупівель (неможливість реалізації програми імпортозаміщення).

– Зниження рівня тарифного захисту промислових товарів, який сьогодні в Україні здебільшого вищий, ніж у Євросоюзі, насамперед в автомобільній галузі та лібералізації імпорту легкових автомобілів без адекватної лібералізації у сфері автомобільних перевезень.

– Позбавлення нових держав – членів ЄС можливості самостійно регулювати свій торговельний режим щодо України; можлива втрата українськими експортерами традиційних ринків збуту в нових країнах – членах ЄС внаслідок розширення сфери застосування антидемпінгових заходів щодо України; скорочення обсягів традиційного українського експорту до ЄС внаслідок часткової переорієнтації товаропотоків між нинішніми та новими членами ЄС.

– Запровадження ЄС для України дискримінаційної системи тарифних квот на дуже низькому рівні.

– Ускладнення у сфері державного регулювання промислового сектора (податкові пільги, державні дотації); відмова від існуючих галузевих програм для секторів, які користуються державними субсидіями (текстильне, аграрне виробництва, металургійна, харчова, хімічна промисловості).

– Можливість асиметричного розвитку промислового сектора (переорієнтація більшої кількості промислових підприємств на виготовлення напівфабрикатів чи продукції першої обробки).

Для використання переваг євроінтеграції необхідно включити до обороту усі види ресурсів: трудові, природні багатства, інтелектуальну власність, а також мінімізувати ризики, що виникають при реалізації цих процесів, а саме сировинний розвиток промисловості, репатріацію прибутку іноземними інвесторами до країни базування, вплив висококваліфікованої робочої сили та науковців на іноземні підприємства, формування структури промислового сектора, який носить характер прилаштування до потреб ЄС.

Для уникнення негативних наслідків євроінтеграційного процесу насамперед необхідно забезпечити процеси диверсифікації експорту та імпорту промислової продукції, а також джерела отримання сировини та пального.

## **СХІДНИЙ ВЕКТОР ІНТЕГРАЦІЇ**

### **Переваги:**

- пом'якшення економічних конфліктів у газотранспортній, м'ясо-молочній, кондитерській та інших традиційних конфліктних секторах;
- збереження чи навіть підсилення статусу транзитної держави, оскільки транспортні потоки, в тому числі й газотранспортні не будуть переорієнтовані в обхід території України, а звідси зростання, або збереження рівня надходжень від плати за транзит газу й нафти;
- розвиток виробничої, інвестиційної та наукової кооперації з країнами МС;
- повільніше зростання цін на імпорт сировини, виробів та комплектуючих, необхідних для української промисловості з країн МС;

- вища ймовірність формування преференційних цін на енергоресурси з країн МС.

**Ризики й загрози:**

- загострення структурної конкуренції, особливо на зовнішніх щодо економічного утворення ринках, через подібність структури експорту й домінування у ньому сировинної продукції та напівфабрикатів;
- витіснення українських виробників з внутрішнього ринку через втрату конкурентоспроможності українських товарів внаслідок подорожчання імпорту з країн, що не входять до МС;
- збереження низького рівня конкурентоспроможності української економіки, зокрема сировинного профілю зовнішньої торгівлі, виробництво неконкурентної продукції з низьким рівнем доданої вартості;
- перекладання частини господарських ризиків країн – членів МС на українську економіку;
- зниження технологічного рівня імпорту та збіднення асортиментної структури промислової продукції;
- збереження високого рівня енерго- та матеріаломісткості української промисловості, що зумовлюватиметься зниженням цін на енергоносії та дисимуляцію потреб у модернізації виробництва;
- можлива втрата господарського контролю над стратегічними виробництвами, в тому числі через поглинання конкурентами з МС, передусім з Росії;
- суттєве зменшення коридору можливостей у сфері реалізації промислової політики, оскільки координацією зовнішньоекономічної політики буде займатися відповідний орган МС (комісія);
- небезпека висунення компенсаційних претензій в рамках СОТ, оскільки середньозважені тарифи в Україні нижчі, ніж їх рівень у МС, що негативно вплине на загальний економічний стан промислових виробників.

Співставлення кількості й змісту небезпек і переваг від «східного» інтеграційного вектора для вітчизняної промисловості дозволяє визначити цей напрям як більш несприятливий, ніж сприятливий.

## **7. ІННОВАЦІЙНА СФЕРА<sup>7</sup>**

### **Західний вектор інтеграції**

**Переваги:**

1. Спрощення доступу вітчизняних підприємств до європейських технологій. Для вітчизняної промисловості, яка характеризується високою енергомісткістю внаслідок переважання в її структурі низькотехнологічних підприємств із застарілою матеріально-технічною базою та низькою технологічною адаптивністю, має значення не стільки рівень новизни технологій, скільки обґрунтована доцільність їх впровадження. Тому, якщо нові умови торгівлі в межах ЄС передбачатимуть відносно зниження ціни на технологічні лінії та устаткування, що постачаються виробниками країн – членів ЄС, це позитивно вплине на оновлення матеріально-технічної бази тих галузей промисловості, для яких обладнання в Україні не виробляється.

<sup>7</sup> © С. Л. Шульц, О. М. Луцків, 2013.

2. Посилення технологічного співробітництва між Україною та країнами – членами ЄС забезпечить вітчизняним дослідникам вільний доступ до діючої європейської системи спільного інноваційного розвитку. Дана система передбачає всебічну підтримку як технологічну (надаються лабораторії та устаткування), так і фінансову (з бюджету ЄС виділяються кошти на проведення спільних досліджень), учасників інноваційних процесів. Особливо важливою вона є в силу зростання вартості і важкості виконання інноваційних розробок. Ще однією з переваг такої співпраці є те, що виконання спільних дослідницьких програм та інноваційних розробок прискорить процеси передачі знань та нових технологій, включаючи участь у конференціях, здійсненні обміну досвідом, написанні наукових праць тощо. В ЄС здійснюється також і активна науково-технічна політика, яка базується на обґрунтованій секторній спеціалізації країни та спрямована на забезпечення ефективності співробітництва в інноваційній сфері. Загалом, слід відзначити, що диверсифікація НДДКР між Україною і країнами – членами ЄС сприятиме активізації інноваційної діяльності вітчизняної економіки та підвищенню конкурентоспроможності виготовленої інноваційної продукції.

3. Доступ до наявної інноваційної інфраструктури, інформації про новітні інноваційні розробки та надшвидкісної трансєвропейської мережі для електронного обміну науковою інформацією. Так, слід відзначити, що інноваційна інфраструктура країн – членів ЄС характеризується системною залежністю усіх її складових та швидкістю реагування на зміни потреб ринку. Тобто в ЄС інновації розробляються лише під конкретні потреби ринку, в Україні, на жаль, вони визначаються технологічними і фінансовими можливостями і тому не користуються попитом і є не конкурентоспроможними.

4. Збільшення можливостей грантового та конкурсного забезпечення фінансування наукових проектів та інноваційних розробок. Участь у деяких грантах може замість фінансових коштів надати вітчизняним підприємствам також і послуги або товари (наприклад, використання «інноваційного асистента», приміщення, лабораторії, комунікаційних засобів, адміністративних працівників тощо). Концепція «інноваційного асистента» передбачає підвищення інноваційного потенціалу завдяки використанню випускників ВНЗ у діяльності малого та середнього бізнесу (тривалість – 2 роки). Крім того, підтримку завдяки роботі зовнішніх консультантів (упродовж 13 днів) та підтримку САТТ (трансферту технологій за використання комп'ютера) з додатковим навчанням для інноваційного асистента. Цей вид підтримки також є надзвичайно важливим, оскільки вітчизняні винахідники ними переважно не забезпечені.

Для України важливим є те, що вона як учасниця 7-мої Рамкової програми ЄС за умов поглиблення євроінтеграції матиме можливість активізувати участь у реалізації цих проектів. Слід додати, що обсяги фінансування за вказаними грантами можуть сягати від 75% до 100% суми проекту.

5. Розширення можливостей участі у представленні результатів вітчизняних інноваційних розробок на ярмарках технологій, виставках, що відбуваються в ЄС. Це дозволить не тільки ознайомлюватись із світовими

інноваційними розробками, а й вивчати інноваційні потреби країн – членів ЄС.

6. Можливість економити кошти при спільному виході із нововведень або наукоємною продукцією на нові світові ринки. Глобальне охоплення ринку звужує можливості для імітації нововведення послідовниками та збільшує економічну ефективність нововведень.

7. Можливість використовувати організаційні та фінансові механізми спільного інноваційного розвитку. Вони включають в себе інструменти Європейського економічного та валютного союзу, які спрямовані на зменшення витрат на трансакції та ризики інноваційної діяльності. Наприклад, з бюджету ЄС виділяються кошти для фінансування спільних програм та інноваційних розробок для країн її членів. Ці заходи стимулюючої підтримки інноваційного розвитку країн – членів ЄС забезпечують зростання обсягів міжнародної кооперації в науковій та інноваційній сфері та полегшують реалізацію спільних програм НДДКР.

Однак, незважаючи на позитивні моменти інтеграції України і ЄС, існують і деякі перестороги. Слабкі позиції України в інноваційній сфері не дозволяють їй в майбутньому конкурувати з країнами – членами ЄС, що можна розглядати як ризик євроінтеграційного вектора української економіки.

**До основних загроз розвитку інноваційної сфери слід віднести:**

1. Відсутність спільних програм у сфері структурного і технологічного оновлення виробництва.

2. Інноваційні технології, що надійдуть з країн – членів ЄС, не завжди будуть найновішими та екологічнобезпечними, що зумовлено закономірними процесами міжнародної передачі технологій. Для уникнення такої ситуації в Україні слід розробити чітку систему експертизи імпортованих технологій за такими критеріями: рівень новизни, ступінь негативного впливу на екологічну ситуацію, обґрунтована необхідність імпорту тощо.

3. Орієнтація на європейський економічний простір зумовить значну залежність інноваційного розвитку України від країн – членів ЄС.

4. Закупівля іноземних технологій, не завжди найновіших і якісних, на противагу виготовлення власних, може призвести до занепаду вітчизняної наукової та інноваційної сфери.

5. Країни з вищим рівнем інноваційного розвитку, науковими і технологічними напрацюваннями, досконалою системою науково-технічних та виробничих зв'язків між собою мають переваги у реалізації інновацій на ринку. Це значно ускладнить вихід туди вітчизняної інноваційної продукції.

Основною проблемою в інтеграційних відносинах України з ЄС в інноваційній сфері є неузгодженість її правових та регулятивних норм. У нормативних актах України, що регулюють процеси фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності, існує суперечність між достатньо проробленими положеннями рамкового законодавства та слабкістю і порівняною вузькістю спектра інструментарію, який має бути застосованим для їх практичної реалізації.

Неузгодженими є й норми чинних законів, що мають відношення до передачі об'єктів інтелектуальної власності від розробників та тих, хто фактично є власником технологій (в українському законодавстві це нерідко різні суб'єкти), тим, хто готовий займатися комерціалізацією технологій.

Слід наголосити на тому, що Європа також певною мірою зацікавлена в поглибленні інтеграції з Україною в інноваційній сфері. Оскільки для Європи Україна є великим споживчим ринком, джерелом відносно дешевої робочої сили та як країна з не використаним повною мірою інтелектуальним, науково-технічним і виробничим потенціалом.

Однак загрози, які можуть виникнути внаслідок інтеграції України і ЄС, жодною мірою не означають відмови нашої країни від співробітництва у сфері виробництва наукоємної та високотехнологічної продукції. Оскільки для підвищення рівня інноваційності нашої економіки нам потрібно орієнтуватися на інноваційне формування ЄС, а не сировинне – Митний союз.

## 8. ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО<sup>8</sup>

### ЗАХІДНИЙ ВЕКТОР ІНТЕГРАЦІЇ

#### **Переваги:**

1. Інтеграція в ЄС розширить інституційні можливості використання фондів ЄС (Європейського фонду регіонального розвитку, Європейського інструменту сусідства та партнерства) для регіонального розвитку через активізацію транскордонного співробітництва(ТКС):

- а) завдяки Спільній регіональній політиці ЄС сприятиме подоланню регіональних диспропорцій;
- б) завдяки розширенню сфери дії програм ЄС, в тому числі щодо транскордонного співробітництва, забезпечить доступ східних та північних областей до коштів фондів ЄС;
- в) завдяки гармонізації законодавства сприятиме активізації участі України в програмах ЄС як розпорядника коштів (бенефіціара), а не лише партнера у проектах.

2. Узгодження транскордонного правового середовища зменшить трансакційні витрати здійснення зовнішньоекономічної діяльності та транскордонного співробітництва.

3. Безвізовий режим замінить інститут малого прикордонного руху, тобто зменшить інституційні процедури та бар'єри.

4. Формалізація та активізація транскордонного ринку праці (зокрема розширення можливостей зайнятості, зокрема за кордоном; підвищення мобільності) дозволить:

- а) підвищити професійну кваліфікацію трудових мігрантів;
- б) підвищити продуктивність праці та заробітну плату;
- б) зменшити потоки нелегальних мігрантів;
- г) підвищити соціальну безпеку трудових мігрантів.

<sup>8</sup> © Н. А. Мікула, Є. Е. Матвеев, І. Р. Тимечко, В. В. Гоблик, О. П. Демедюк, О. Б. Цісінська, Ю. О. Цибульська, 2013.

5. Зменшення трансакційних витрат перетину кордону (мита та витрат і втрат, пов'язаних з перетином кордону) забезпечить зменшення цінових диспропорцій на ринках, особливо в прикордонних регіонах.

6. Лібералізація зовнішньої торгівлі підвищить рівень конкуренції, що спричинить потребу підвищення якості вітчизняних товарів.

7. Узгодження транскордонного правового середовища зовнішньоекономічної діяльності підвищить рівень захисту прав споживачів.

8. Лібералізація зовнішньої торгівлі розширить можливості розвитку різних форм транскордонної промислової кооперації та транскордонного торговельного посередництва: логістичні центри, кластери, центри прикордонної торгівлі, Інтернет-торгівля тощо.

9. За умови входження в ЄС регіони України отримують можливість формування європейських угруповань територіального співробітництва навіть з одним суміжним регіоном, тобто без потреби залучення двох регіонів з двох країн, та з можливістю організації штаб-квартири на українській стороні.

10. Малий прикордонний рух на кордонах України та країн МС / ЄЕСП може бути використаний як інструмент для безмитного реекспорту європейських товарів до країн МС / ЄЕСП.

#### **Ризики та загрози:**

1. Лібералізація зовнішньої торгівлі підвищить рівень спеціалізації та міжнародного поділу праці, що може спричинити структурне безробіття.

2. Лібералізація зовнішньої торгівлі зменшить потребу в малому прикордонному русі, що зумовить необхідність пошуку нових джерел доходів мешканцями прикордоння, зокрема в сільській місцевості.

3. Лібералізація руху людей може посилити ризик стати мостом для незаконної міграції через Росію та Україну в ЄС.

#### **Негативні наслідки:**

1. Лібералізація потоків в транскордонному регіоні в умовах його асиметричності призведе до відтоку капіталу (в т. ч. людського) в більш високо розвинене середовище, де він є продуктивніший, що послабить мотивацію розвивати комплементарні активи у менш розвиненої сторони.

2. Підвищення міжнародного поділу праці супроводжуватиметься зростанням рівня залежності економіки регіонів, особливо прикордонних, від розвитку економік суміжних регіонів сусідніх країн.

### **СХІДНИЙ ВЕКТОР ІНТЕГРАЦІЇ**

#### **Переваги:**

1. Зменшення трансакційних витрат перетину кордону (мита та витрат і втрат, пов'язаних з перетином кордону) забезпечить зменшення цінових диспропорцій на транскордонних ринках всередині Митного союзу

2. Лібералізація зовнішньої торгівлі розширить можливості розвитку різних форм транскордонної промислової кооперації та транскордонного торговельного посередництва (логістичні центри, кластери, центри прикордонної торгівлі, інтернет-торгівля тощо) на кордонах всередині Митного союзу.

#### **Ризики та загрози:**

1. Митний союз через маніпулювання митними тарифами може створювати більш чи менш сприятливі умови для руху окремих товарів, що

сприятиме або гальмуватиме розвиток окремих галузей, які нерівномірно розміщені по території Митного союзу, тобто може спричинювати збільшення міжрегіональних диспропорцій.

2. Угоди про Митний союз по суті формують недосконале правове середовище з низкою прогалин, зокрема:

- а) відсутність правового регулювання прикордонної торгівлі (Стаття 24 ГАТТ 1947) ставить під питання статус та доцільність угод з третіми сторонами щодо місцевого прикордонного руху;
- б) відсутність єдиної системи правозастосування, що створює можливість використання державних закупівель для створення сприятливих умов для національного товаровиробника та дискримінації за країною походження,
- в) ширші можливості маніпулювання локалізацією митного кордону, що буде справляти вплив на регіони, окремі території яких виключені з митної території Митного союзу, адже пункт 3 статті 2 Митного кодексу Митного союзу зазначає «Відповідно до міжнародних договорів держав – членів митного союзу митним кордоном можуть бути межі окремих територій, що знаходяться на територіях держав – членів митного союзу». У порівнянні схожа норма у пункті 2 статті 9 Митного кодексу України вказує «Для цілей застосування положень розділів V і IX цього Кодексу території вільних митних зон вважаються такими, що знаходяться поза межами митної території України». Можливість створення спецрежимів митного оформлення створюватиме загрози перехоплення товарних потоків з інших регіонів.

#### **Негативні наслідки:**

1. Приєднання до Митного союзу унеможливило формування зони вільної торгівлі України та ЄС і залишає єдину можливість формування зони вільної торгівлі ЄС та всього Митного союзу, що надовго відтермінує формування зони вільної торгівлі з ЄС.

2. Зменшення можливостей прийняття рішень через передачу прав прийняття рішень. Члени керівного органу блоку – Комісії Митного союзу – не мають рівних прав голосу в прийнятті рішень. В даний час Росія має 57% голосів, а Казахстан і Білорусь – по 21,5%.

3. Асиметрія розвитку регіонів через більшу націленість норм Митного союзу на регулювання галузевих ринків, нерівномірність локалізації галузей та відсутність компенсаторних механізмів регіональної підтримки.

4. Вступ до Митного союзу передбачатиме підвищення ставок мита для третіх країн, що спричинить:

- а) «... порушення взятих при приєднанні до СОТ зобов'язань щодо зв'язування рівнів тарифного захисту». Відповідно до встановлених у СОТ процедур це може призвести до звернення країн, імпорт яких зазнав втрат від застосування Україною в односторонньому порядку нових мит, до Органу з урегулювання суперечок, що після відповідних процедур може накласти санкції на країну. Санкції розраховуються, виходячи з втрат, яких країни – учасниці СОТ зазнали від застосування Україною нових мит. Залежно від цього країни – учасниці СОТ матимуть право застосовувати обмежувальні заходи стосовно експорту з України [1]. Це вплине на розвиток

регіонів, в яких розташовані підприємства, до продукції яких будуть застосовані обмежувальні заходи;

- б) збільшення цін на товари, імпортовані з третіх країн. На прикордонних регіональних ринках з третіми країнами зростання цін буде меншим завдяки заміщенню формального імпорту неформальною прикордонною торгівлею;
- в) зменшення високотехнологічного імпорту з ЄС, що є необхідною умовою розвитку бізнесу;
- г) зменшення імпорту товарів кінцевого споживання з ЄС на загальних умовах, що зумовить погіршення конкуренції, зростання неформальної прикордонної торгівлі та ускладнить оцінку кон'юнктури регіональних ринків на прикордонних територіях.

5. Ускладнення оцінки конкурентоспроможності регіонів та аналізу кон'юнктури на внутрішніх та зовнішніх регіональних ринках, зумовлене:

- а) відсутністю обліку зовнішньої торгівлі товарами з країнами Митного союзу, в т. ч. на регіональному рівні, що унеможливує оцінку зовнішньої конкурентоспроможності регіонів на ринках країн Митного союзу та аналіз кон'юнктури на внутрішніх регіональних ринках;
- б) спотворенням оцінки зовнішньої конкурентоспроможності регіонів на ринках країн за межами Митного союзу, що обумовлена наявністю мита та обсягами неформальної торгівлі.

Перенесення митного контролю на зовнішні кордони призвело до того, що процес регулювання вантажопотоків дещо ускладнився, звичайно ж, це відбилося і на регіональному бізнесі.

## **ВИСНОВКИ**

1. Особливістю інтеграції у західному векторі є наголошення на диференційованому підході до регіонів. Більшу роль відіграє регіональна складова регіональної політики, зокрема, окремо виділяється роль прикордонних та транскордонних територій. Особливістю інтеграції у східному векторі є відсутність диференційованого підходу до регіонів, а основні інтеграційні інструменти націлені на загальнодержавний результат загалом або в окремих галузях / секторах. Більшу роль відіграє державна складова регіональної політики.

2. Регіональна політика ЄС, яка буде застосовуватись при інтеграції з ЄС, передбачає підвищення рівня життя у всіх регіонах, адже депресивні регіони, які не отримують прямого ефекту від інтеграції, отримуватимуть допомогу. Натомість відсутність таких механізмів при інтеграції в Митний союз може спричинити зростання міжрегіональних диспропорцій.

3. Російські регіони формують механізми конкурентоспроможності, що реалізуються в українсько-російському транскордонному регіоні, без узгодження з відповідними українськими регіонами, натомість суміжні українські та польські регіони формують спільні механізми конкурентоспроможності, що реалізують в українсько-польському регіоні.

4. Умови інтеграції у східному та західному векторах однозначно спричинять реакцію іншої сторони у вигляді санкцій та / або збільшенні тарифних та нетарифних бар'єрів. Дана обставина вимагає додатково



враховувати негативи застосування таких санкцій при аналізі економічних ефектів від інтеграції та розробити і впровадити механізми компенсації для постраждалих від санкцій суб'єктів господарювання та / або регіонів.

5. Інтеграційні процеси передбачатимуть інституційні перетворення, які спричинюватимуть нестійкість транскордонної взаємодії. Тому важливо зберігати існуючі інститути при адаптації до інституційного середовища країни-сусіда з метою забезпечення стійкості транскордонної взаємодії.

6. Інтеграція в ЄС передбачає конвергенцію регіонів у транскордонному просторі, а інтеграція у Митний союз, як свідчать результати досліджень, не впливає на конвергенцію прикордонних регіонів.

7. Інтеграція в ЄС передбачає важливу роль Єврорегіонів та інших форм ТКС. Митний союз не передбачає окремої ролі структур транскордонного співробітництва громад.

8. Інтеграція в ЄС передбачає підписання міжрегіональних угод про ТКС, натомість МС передбачає винятково міждержавні угоди.

9. Інтеграція в ЄС передбачає широкі можливості використання структурних фондів для підтримки розвитку регіонів. Натомість створення аналогічних фондів у Митному союзі на даний момент є лише в проекті.

#### Список використаних джерел

1. Перспективи взаємовідносин України і Митного союзу Республіки Білорусь, Республіки Казахстан та Російської Федерації / А. В. Єрмолаєв, І. В. Клименко, Я. А. Жаліло, Н. Є. Пелагеша [та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 72 с. – Режим доступу : [http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/МС\\_ykr-var-f0d67.pdf](http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/МС_ykr-var-f0d67.pdf).

Надійшло 30.08.2013 р.